

فصل اول: کلیات تحقیق

- ۱-۱- مقدمه ۱
- ۱-۲- بیان مسأله و ضرورت تحقیق ۲
- ۱-۳- سؤالات تحقیق ۴
- ۱-۴- فرضیه‌های تحقیق ۴
- ۱-۵- اهداف تحقیق ۵
- ۱-۶- روش انجام تحقیق ۵
- ۱-۷- پیشینه‌ی تحقیق ۶
- ۱-۸- معرفی کلی رساله ۷

فصل دوم: رمانتیسیم و ادبیات اسلامی

- ۲-۱- معنای لغوی رمانتیسیم ۹
- ۲-۲- معنای اصطلاحی رمانتیسیم ۱۰
- ۲-۳- بسترهای شکل‌گیری مکتب رمانتیسیم ۱۱
- ۲-۴- مبانی و رویکردهای مکتب رمانتیسیم ۱۳
- ۲-۴-۱- آزادی ۱۳
- ۲-۴-۲- طبیعت‌گرایی ۱۳
- ۲-۴-۳- هیجان و احساسات ۱۴
- ۲-۴-۴- وطن‌دوستی و میهن‌پرستی ۱۴

- ۱۴..... خیال ۵-۴-۲
- ۱۵..... افق روشن آینده..... ۶-۴-۲
- ۱۵..... یأس و ناامیدی..... ۷-۴-۲
- ۱۶..... اعتراض به نابه هنجاری‌های جامعه..... ۸-۴-۲
- ۱۶..... گریز از واقعیت..... ۹-۴-۲
- ۱۶..... حزن و اندوه..... ۱۰-۴-۲
- ۱۷..... کشف و شهود..... ۱۱-۴-۲
- ۱۷..... دین..... ۱۲-۴-۲
- ۱۷..... بدبینی و تیره‌بینی..... ۱۳-۴-۲
- ۱۷..... نوستالژی و تأمل در خاطرات گذشته..... ۱۴-۴-۲
- ۱۸..... بیان دردهای اجتماعی..... ۱۵-۴-۲
- ۱۸..... مرگ‌اندیشی..... ۱۶-۴-۲
- ۱۸..... عشق..... ۱۷-۴-۲
- ۱۹-۵-۲- زمین‌های پیدایش رمانتیسم در ادبیات معاصر عربی.....**
- ۲۱..... مؤلفه‌های مکتب رمانتیسم در ادبیات معاصر عربی..... ۱-۵-۲
- ۲۲..... چهره‌های برجسته رمانتیسم در ادبیات معاصر عربی..... ۲-۵-۲
- ۲۳-۶-۲- رمانتیسم در ادبیات مصر.....**
- ۲۴..... زمینه‌های سیاسی - اجتماعی مصر..... ۱-۶-۲
- ۲۵..... زمینه‌های فکری - فرهنگی مصر..... ۲-۶-۲

۲-۷- مفهوم و جایگاه ادبیات اسلامی در دوران معاصر ۲۵

۲-۷-۱- داستان اسلامی ۲۷

۲-۷-۲- ادیب اسلامی ۲۹

فصل سوم : نگاهی به زندگی فردی - سیاسی و آثار نجیب کیلانی

۳-۱- نگاهی به زندگی فردی و سیاسی کیلانی ۳۳

۳-۱-۱- عضویت در اخوان المسلمین ۳۴

۳-۱-۲- روزهای سخت زندان ۳۴

۳-۲- تألیفات کیلانی ۳۵

۳-۲-۱- فی الظلام ۳۶

۳-۲-۲- الربیع العاصف ۳۸

۳-۲-۳- حمامة سلام ۴۰

۳-۲-۴- حکایة جادالله ۴۱

فصل چهارم: تحلیل داستان‌های نجیب کیلانی براساس مبانی رمانتیسم

۴-۱- یأس ۴۳

۴-۲- مرگ اندیشی ۵۸

۴-۳- خوش بینی ۶۰

۴-۴- زن ۶۴

۴-۵- عشق ۶۹

۴-۶- نوستالژی و پناه بردن به خاطرات گذشته ۸۰

۴-۷- بیان دردهای جامعه ۸۵

- ۸-۴- دین ۹۴
- ۹-۴- بدینی ۱۰۰
- ۱۰-۴- وطن دوستی و میهن پرستی ۱۰۹
- ۱۱-۴- امید به آینده روشن ۱۱۴
- ۱۲-۴- خیال ۱۲۱
- ۱۳-۴- گله و شکایت ۱۲۲
- ۱۴-۴- نتیجه گیری ۱۳۲
- منابع ۱۳۴
- الف: فارسی ۱۳۴
- ب: عربی ۱۳۵
- ج: پایان نامه و مجلات ۱۴۰

مظاهر رمانتیسم در رمان‌های اسلامی نجیب الکیلانی

نگار علی نژاد

رمانتیسم جنبشی اعتراضی علیه هر نوع کلیت، خرد گرایی و نظام سنتی مکتب کلاسیک بود که در قرن هجدهم شکل گرفت و با در هم شکستن اشرافیت و بها دادن به احساسات فردی، به طبیعت، آزادی، عشق، خوش بینی، یأس، بدبینی، مرگ-اندیشی، وطن پرستی، گریز از واقعیت و... توجه ویژه نمود. این مکتب نوظهور همه شئون زندگی غربی را تحت تأثیر قرار داد و به سرعت ادبیات دیگر ملل جهان را نیز دگرگون کرد.

این پژوهش با بررسی بسترهای شکل‌گیری رمانتیسم در ادبیات مصر به تحلیل شاخصه‌های رمانتیسم در داستان‌های «نجیب الکیلانی» می‌پردازد. او شاعر و نویسنده مصری و از جمله اسلام‌گرایان متعهد و پیشگام ادبیات اسلامی است، که متأثر از تحولات اجتماعی و سیاسی و اوضاع حاکم بر جامعه، پذیرای مکتب رمانتیسم گردید و با این جریان ادبی گسترده همراه شد.

پژوهش حاضر با بازخوانی چهار داستان «حمامة سلام»، «حکایة جادالله»، «فی الظلام» و «الربیع العاصف»، به تحلیل مضامین رمانتیسم در داستان‌های کیلانی می‌پردازد و با بررسی تأثیر اندیشه‌های اسلامی او بر رمانتیسم جاری در داستان‌هایش تبیین می‌نماید که چگونه تفکر مذهبی نویسنده می‌تواند به قالب و مکتبی غربی، رنگ و بویی اسلامی دهد. یأس، گله و شکایت، بدبینی، امید به آینده روشن، بیان دردهای جامعه و... از مؤلفه‌های رمانتیسم کیلانی است که در این پژوهش بررسی شده است. اخلاق گرایی، عشق عقیفانه، برقراری عدالت، دعوت به صبر، توجه به مال حلال و حرام، نمایاندن راه‌های توبه و... ماحصل جهان‌بینی اسلامی کیلانی و وجه تمایز رمانتیسم او محسوب می‌شود.

کلید واژه: رمانتیسم، ادبیات اسلامی، داستان، نجیب الکیلانی

Abstract

The Manifestations of Romanticism in Islamic Novels of Najib Al-Kilani

Negar Alinejad

Romanticism was a protest movement against any universality, rationalism, and the traditional system of the Classic school and was formed in 18th century and by destructing the nobility and by valuing the individual passions, paid special attention to nature, liberty, love, optimism, despair, pessimism, death-thinking, patriotism, escape from reality, etc. This newfound school influenced all the aspects of Western life and rapidly changed the literature of other nations as well.

This research by studying the foregrounds of the formation of Romanticism in literature of Egypt analyses the characteristics of Romanticism in Najib Al-Kilani's stories. He is an Egyptian poet and writer and also one of the responsible Islamists and a pioneer in Islamic literature that is influenced by the social and political evolutions and the dominant circumstance of the society who accepted the Romantic school and accompanied this broad literary movement.

The present research by re-readings of four stories "Hamamey-e-Salam", "Hekayat-e-JadAllah", "Fi Al-Zallam", and "Al-Rabie Al-Asef" deals with the analysis of Romanticist's themes in Kilani's stories and by studying the effects of Islamic thought on the current Romanticism in his stories explains how the religious thinking of the writer could give an Islamic tone and color to a Western form and school.

Despair, complaint, pessimism, hoping for a bright future, the expression of society's sufferings, etc. are among the features of Kilani's Romanticism which is studied in this research. Moralism, chaste love, establishment of justice, calling to patience, considering the lawful and unlawful property, illustrating the ways to repent, etc. are the results of Islamic worldview of Kilani and the distinguishing point of his Romanticism.

Keywords: Romanticism, Islamic Literature, Story, Najib Al-Kilani.

فصل اول: کلیات تحقیق

رمانتیسیم، انقلابی فکری، فرهنگی و اجتماعی است که در اواخر قرن هجدهم به دنبال مکتب کلاسیک در انگلستان ظهور کرد. از این رو آغاز قرن نوزدهم را باید شروع عصر جدیدی در ادبیات اروپا دانست که دامنه آن در برخی عرصه‌ها تا به امروز کشیده شده است. از مضامین و مؤلفه‌های بارز این مکتب می‌توان به طبیعت، آزادی، یأس، دین، بدبینی، امید به آینده‌ی روشن، بیان دردهای اجتماعی، گله و شکایت، عشق، وطن‌پرستی و... اشاره نمود.

این مکتب نوظهور به سرعت توانست ادبیات دیگر ملل جهان را تحت تأثیر قرار دهد و بعد از جنگ‌های جهانی، تحولات سیاسی - اجتماعی و تأثیر حمله‌ی ناپلئون به مصر به عرصه ادبیات معاصر عربی نیز راه یافت. نویسندگان آثار داستانی از طریق ترجمه رمان‌ها و داستان‌ها با سبک، مفاهیم و فنون مختلف این مکتب آشنا شدند و با دعوت به تحول و نوآوری به تقلید و الگوبرداری از نویسندگان غربی پرداختند و پذیرای مضامین و آموزه‌های مکتب رمانتیسیم شدند.

در این میان از جمله کسانی که با این جریان ادبی گسترده همراه شدند نجیب کیلانی نویسنده و شاعر معاصر مصر بود؛ وی به دلیل عضویت در اخوان المسلمین، دستگیر و سال‌های طولانی در زندان به سر برد. حس بدبینی نسبت به اوضاع جامعه و خفقان موجود در زمینه‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی انگیزه نگارش داستان را در او ایجاد کرد و با وجود تحمل شرایط سخت و ممنوعیت نگارش در زندان، داستان‌هایی را به زیور طبع آراسته کرد. از مهم‌ترین مضامین رمانتیسیم کیلانی یأس، گله و شکایت، بدبینی، بیان دردهای اجتماعی، وطن‌پرستی، دین، خوش‌بینی، عشق عفیفانه، پناه بردن به خاطرات گذشته و... است که با توجه به مؤلفه‌های مذکور به معضلات و مسائل اجتماعی هم‌چون فقر، فساد، نابرابری، بی‌عدالتی و توجه به مستضعفان می‌پردازد.

کیلانی که پیشگام داستان‌نویسی اسلامی است، اصول اعتقادی و نگاه دینی‌اش بر تمامی داستان‌هایش سایه انداخته و از این رو رمانتیسیم او نیز رمانتیسیمی اجتماعی است که در راستای مضامین رمانتیسیم و در خلال وقایع داستان، جهان‌بینی اسلامی و نگاه مذهبی خود را با تکیه بر ارزش‌های اسلامی بیان می‌دارد.

در این پایان‌نامه برآنیم تا با تأمل در زندگی فردی و سیاسی، عوامل درونی و تجربه‌های کیلانی به تأثیر آن بر چگونگی پرداختن به مضامین مکتب رمانتیسیم بپردازیم. با تحلیل و بازخوانی چهار داستان «حمایة سلام»، «حکایة

جاده‌الله»، «فی الظلام» و «الربیع العاصف»، به بررسی باورها و اندیشه‌های اسلامی و تفکرات دینی کیلانی در تعامل با مؤلفه‌های رمانتیسم است اشاره می‌کنیم.

تفاوت پایان‌نامه‌ی حاضر با پژوهش‌های دیگر در تحلیل مضامین مؤلفه‌ها و رویکرد رمانتیسم در داستان‌های نویسنده می‌باشد که تاکنون مورد توجه و اهتمام قرار نگرفته است و از نتایج قابل توجه آن، این است که یک مکتب غربی در راستای اصول اعتقادی، تفکرات دینی و مذهبی داستان‌نویسی اسلامی، رنگ و بوی اسلامی به خود گرفته است. در پژوهش حاضر با چهار سوال و فرضیه روبه‌رو می‌شویم و در فصل چهار پژوهش به فرضیه‌های تحقیق پاسخ خواهیم داد.

یکی از مشکلات اصلی این پژوهش، عدم دسترسی کافی به کتب معاصر و غنی بوده که موجب شد برای تهیه منابع مورد نظر به تمام دانشگاه‌های معتبر تهران و تبریز سفر کنم و حتی برای دانلود کتاب‌های سودمند معاصر، از حمایت و یاری دوست عزیزم در کانادا بهره‌مند شوم.

۱-۲- بیان مسأله و ضرورت تحقیق

از جمله تحولات عظیم در ساختار و بنیان ادبیات جهانی، جنبش دامنه‌دار رمانتیسم است که در اواخر قرن هجدهم و اوایل قرن نوزدهم نوعی نیاز معنوی، فردی و اجتماعی دست به دست هم دادند و این مکتب را به وجود آوردند. رمانتیسم به معنای خاص آن اساساً پدیده‌ای اروپایی است و اساس آن بر تخیل فردی و خلاقیت استوار است. رمانتیسم، مکتب طبقه نواخته متوسط بود که با در هم شکستن اشرافیت و بها دادن به احساسات فردی، اشرافیت و اخلاق پوسیده را تباہ ساخت و به طبیعت، آزادی، گمنامی و تنهایی، شور و نشاط، عشق به زندگی، نگرانی از سرنوشت مردم، ناکامی و غربت‌گزینی، یأس، تیره‌بینی، مرگ‌اندیشی، وطن‌پرستی، احساسات و هیجانات روحی و عاطفی، گریز از واقعیت، تنهایی، پناه بردن به خاطرات گذشته و اعتراض به ناهنجاری‌های جامعه توجه ویژه نمود تا بدان جا که پیروان این مکتب به امور مرموز، شگفت، رؤیایی و خیال‌با فانه علاقمند شدند. رمانتیسم ضرورت و نیاز زمانه بود که به مشاهده لایتناهی در درون طبیعت، احیای دوباره زندگی و تلاش برای فرار از واقعیت روزمره و سرانجام به غلبه‌ی حیات عاطفی پرداخت؛ رمانتیسم به فرد، هویت و معنا بخشید، به همین دلیل بود که نثر، شخصیت پیدا کرده و داستان کوتاه و بلند بیش از پیش منزلت یافت و به پیدایش انواع رمان‌های شخصی،

تاریخی، عشقی و تحلیلی منجر گردید. این مکتب نوظهور به سرعت توانست ادبیات دیگر ملل جهان را تحت تأثیر قرار داده و به صورت گسترده در تار و پود ادبیات عربی نفوذ کند؛ به گونه‌ای که مفاهیم و مضامین ادبیات عربی متفاوت شد و ادبیات عربی که به عنوان یکی از بلندترین ادبیات جهان همواره شاهد تغییرات متنوعی در طول دوره‌های مختلف بوده است در عصر معاصر نیز پا به پای تحولات جهانی با آغوشی باز پذیرای آموزه‌های مکتب رمانتیسم گردید.

در این میان از جمله کسانی که با این جریان ادبی گسترده همراه شد نجیب کیلانی، نویسنده و شاعر توانمند معاصر عرب بود که در سال ۱۹۵۵ به جرم گرایش به جماعت اخوان المسلمین دستگیر شد و سال‌های طولانی زندان باعث شد روحیه‌ی ظلم‌ستیزی و نوع‌دوستی در آثار وی کاملاً پدیدار باشد. ناقدان ادبیات معاصر عربی، کیلانی را به جهت کثرت و تنوع آثار از پیش‌تازان ادبیات اسلامی معاصر به شمار آورده‌اند؛ او بیش از هفتاد کتاب در زمینه‌های داستان، شعر و نقد نوشته است که با جملاتی ساده، روان و بی‌پیرایه، هدفی اصیل و ارزشمند یعنی تعلیم باورهای اصیل دینی و آگاهی‌بخشی به قشر جوان و مسلمان را دنبال می‌کند. کیلانی صفات و ارزش‌های اسلامی را در قالب رفتار و گفتار شخصیت‌های داستان بیان می‌کند و نگاه مذهبی خود را با وصف چهره‌های مثبت داستان نشان می‌دهد. داستان‌هایش در قالب رمان اسلامی و مذهبی بیان می‌شود و بر آن است که ضمن پای‌بندی به جهان‌بینی اسلامی در مضامین، تکنیک‌های هنری داستان‌نویسی اسلامی را به بهترین شکل نشان دهد تا بدان جا که عنوان پیشگام داستان‌نویسی اسلامی را به خود اختصاص داده است. بنابراین در این پژوهش به جهت اهمیت شخصیت نجیب کیلانی به عنوان پیشگام داستان‌نویسی اسلامی که نویسندگان بسیاری از آن تأثیر پذیرفته‌اند برآنیم که با مطالعه‌ی چهار داستان اوایل حیات ادبی وی یعنی «حملات سلام»، «حکایة جادالله»، «فی الظلام» و «الربیع العاصف»، به بررسی جلوه‌های رمانتیسم در رمان‌های نجیب کیلانی بپردازیم؛ چرا که وی در این رمان‌ها بیش از دیگر مراحل حیات ادبی‌اش به رمانتیسم و جلوه‌های آن پرداخته است. بنابراین با توجه به بررسی جلوه‌های رمانتیسم در داستان‌های اسلامی کیلانی مسأله اصلی تحقیق حاضر کندوکاو پیرامون میزان تأثیر اندیشه‌های اسلامی نویسنده بر مضامین و محتوای رمانتیسم در آثار وی می‌باشد و به عبارت دیگر مسأله اصلی این تحقیق، بررسی میزان اسلامی بودن جلوه‌های رمانتیسم در داستان‌های اسلامی کیلانی است.

۱-۳- سؤالات تحقیق:

۱- جلوه‌های رمانتیسیم در داستان‌های اسلامی نجیب کیلانی شکل و سیمای متفاوتی به خود می‌گیرد؟

۲- مضامین و جلوه‌های رمانتیسیم در آثار نجیب کیلانی چه جایگاهی دارد؟

۳- مهم‌ترین و برجسته‌ترین جلوه‌های رمانتیسیم در داستان‌های اسلامی نجیب کیلانی کدامند؟

۴- دلیل برجسته شدن بعضی از مؤلفه‌های رمانتیسیم در رمان‌های نجیب کیلانی چیست؟

۱-۴- فرضیه‌های تحقیق

۱- نجیب کیلانی به جهان‌بینی اسلامی پای‌بند است و داستان‌هایش را در قالب رمان اسلامی و مذهبی بیان می‌کند؛ او صفات و ارزش‌های اسلامی را در قالب رفتار و گفتار شخصیت‌های داستان بیان می‌کند و نگاه مذهبی خود را با وصف چهره‌های مثبت نشان می‌دهد.

۲- نجیب کیلانی در مراحل اولیه حیات ادبی خود و متأثر از مکتب رمانتیسیم شایع در جهان عرب در چهار داستان، «حمامة سلام»، «حکایة جادالله»، «فی الظلام» و «الربیع العاصف»، خود بسیاری از جلوه‌های رمانتیسیم را مورد اشاره قرار داده است به طوری که جلوه‌های رمانتیسیم در این چهار داستان بسیار پر رنگ می‌باشد.

۳- ویژگی‌های رمانتیسیم از جمله آزادی، طبیعت، بدوی‌گری، تمدن‌ستیزی، شور و نشاط، وطن‌پرستی، تنهایی و... در رمان‌های نجیب کیلانی به چشم می‌خورد و از بارزترین ویژگی‌های رمانتیسیم در داستان‌های نجیب کیلانی، گرایش به طبیعت، بدبینی، بیان دردهای اجتماعی، ظلم‌ستیزی، گمنامی، تنهایی، گله و شکایت، ناهنجاری‌های جامعه و... می‌باشد.

۴- تجربه‌های شخصی، زندگی فردی و سال‌های طولانی زندان باعث شد بعضی از ویژگی‌های رمانتیسیم از جمله ظلم‌ستیزی، گله و شکایت، نوع دوستی و... در داستان‌های نجیب کیلانی نمود بیشتری پیدا کند.

۱-۵- اهداف تحقیق

این پایان نامه بر آن است تا با مطالعه و تحقیق ابعاد مختلف زندگی شخصی و سیاسی نجیب کیلانی به تحلیل و بررسی تأثیر اندیشه اسلامی و باورها و عقاید او بر ماهیت و محتوای رمانتیسیم جاری در داستان‌های وی می‌پردازد و تبیین می‌نماید که جلوه‌ها و نمودهای رمانتیسیم در داستان‌های این نویسنده عربی رنگ و بوی اسلامی به خود گرفته است. بنابراین مهم‌ترین اهداف پژوهش حاضر عبارت است از:

۱- بررسی و تحلیل مضامین و مؤلفه‌های رمانتیسیم و این‌که نجیب کیلانی به چه شیوه‌ای آن‌ها را در داستان‌های اسلامی‌اش بروز داده است.

۲- استخراج مهم‌ترین و برجسته‌ترین جلوه‌های رمانتیسیم در آثار نجیب کیلانی و این‌که او چگونه توانسته است بین افکار و اندیشه‌های اسلامی‌اش و جلوه‌های رمانتیسیم تعامل برقرار کند.

۳- مهم‌ترین هدف پژوهش حاضر این است که چگونه اندیشه اسلامی یک نویسنده می‌تواند رنگ و جلوه‌ای متفاوت به قالب‌های ادبی بدهد. این پژوهش نشان می‌دهد که مؤلفه‌های رمانتیسیم در داستان‌های کیلانی با اندیشه اسلامی تلفیق شده و بر این مهم تأکید دارد که در تحلیل و بازخوانی متون نویسندگان عربی از منظر نظریه‌های غربی می‌بایست به بسترهای بومی و به ویژه عقاید و تفکر دینی آن‌ها توجه و دقت شود، زیرا از این منظر ابعاد و وجوه تازه‌ای نمایان می‌شود و می‌توان تحلیلی متفاوت از متن ارائه داد.

۱-۶- روش انجام تحقیق

روش کار در اجرای این پایان نامه کتابخانه‌ای و توصیفی - تحلیلی می‌باشد؛ به عبارت دیگر با مطالعه‌ی داستان‌های نجیب کیلانی به بررسی جلوه‌ها و مظاهر رمانتیسیم در آن پرداخته‌ایم.

۱-۷- پیشینه‌ی تحقیق

در ارتباط با موضوع تحقیق، پژوهشی که به تحلیل و بررسی جلوه‌های رمانتیسیم در داستان‌های اسلامی نجیب کیلانی پرداخته باشد صورت نگرفته است و پژوهش‌هایی که به نوعی با موضوع تحقیق پیوند می‌یابند و به ابعاد و جنبه‌های دیگر آثار این داستان‌نویس معاصر عرب پرداخته‌اند عبارتند از:

۱- «بررسی و تحلیل نقش و جایگاه نجیب کیلانی در داستان معاصر» (پایان نامه کارشناسی ارشد صدیقه

زودرنج، دانشگاه تربیت مدرس).

۲- «تحلیل و نقد رمان "عمر یظهر فی القدس" نجیب کیلانی» (پایان نامه کارشناسی ارشد مریم زارعی،

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز).

۳- «ترجمه و نقد و بررسی کتاب "الیوم الموعود" نجیب کیلانی» (پایان نامه کارشناسی ارشد معصومه

بهمنی، دانشگاه پردیس قم).

۴- «شخصیت پردازی زن در ادبیات داستانی نجیب کیلانی، بررسی موردی سه رمان: "لیالی

ترکستان، عذراء جاکر تا و عمالقة الشمال"» (پایان نامه کارشناسی ارشد شهلا زمانی، دانشگاه بوعلی سینا).

۵- «نقد اجتماعی رمان "الطریق الطویل" نجیب کیلانی» (پایان نامه کارشناسی ارشد زینب بیگی

بروجنی، دانشگاه بوعلی سینا).

۶- مقاله «رنالیسم در داستان‌های نجیب کیلانی با استناد به مجموعه داستانی "الکابوس"» (انسیه

خزعلی، ادب عربی، شماره ۱، ۱۳۸۸، ۱۰۰-۷۷).

۷- مقاله «بررسی و تحلیل عنصر درونمایه در رمان "الطریق الطویل" نجیب کیلانی» (زهرا افضلی،

مهری خیری زاده، الجمعية العلمیة الايرانیة للغة العربیة، شماره ۲۳، ۱۳۹۱، ۱۷۴-۱۴۹).

۸- مقاله «بررسی مسائل اجتماعی در رمان «لیل وقضبان» نجیب کیلانی» (محمد مهدی سمتی و سمانه

نقوی، پژوهش در زبان و ادبیات عربی، شماره ۷، ۱۳۹۱).

۹- مقاله «استعمار ستیزی در رمان‌های اسلامی نجیب الکیلانی، بررسی موردی داستان "عمالقه

الشمال"» (صلاح الدین عبدی، شهلا زمانی، الجمعية العلمية الايرانية للغة العربية، شماره ۲۰، ۱۳۹۰، ۱۹۵-۱۶۳).

۱۰- مقاله «نقد و بررسی داستان "الرجل الذي آمن" نجیب الکیلانی» (فائزه توقع همدانی، حکمت

سینوی، شماره ۱۹، ۱۳۸۱، ۷۰-۶۳).

بنابراین تفاوت پژوهش حاضر با تحقیق‌های مذکور در رویکرد آن به آثار نجیب کیلانی است که با تکیه بر مظاهر رمانتیسیم به تحلیل و بازخوانی چهار داستان کیلانی می‌پردازد که تاکنون با این زاویه دید مورد نقد و بررسی پژوهشگران قرار نگرفته است. تمایز دیگر پژوهش حاضر، تبیین چگونگی تأثیر اندیشه اسلامی نجیب کیلانی بر جلوه‌های رمانتیسیم در داستان‌ها و برقراری ارتباط این دو حوزه با یکدیگر است؛ امری که تاکنون به آن توجه و اهتمام نشده است.

۱-۸- معرفی کلی رساله

این پژوهش با هدف معرفی یکی از داستان‌نویسان معاصر مصری یعنی نجیب کیلانی (۱۹۹۵-۱۹۳۱) به بازخوانی و تحلیل چهار داستان «حمامة سلام»، «حکایة جادالله»، «فی الظلام» و «الربیع العاصف»، از منظر رمانتیسیم پرداخته است. فضای غالب داستان‌های کیلانی - با توجه به زندگی او - در زندان و روستا شکل می‌گیرد و خواننده با مطالعه داستان‌های کیلانی در می‌یابد که نوع تأثیرپذیری از جلوه‌ها و مضامین رمانتیسیم با توجه به تفکر اسلامی او متفاوت و متمایز است؛ لذا این پژوهش در چهار فصل به بررسی و تحلیل رمانتیسیم در داستان‌های اسلامی نجیب کیلانی می‌پردازد:

در فصل اول این پژوهش به بیان مسأله و ضرورت تحقیق، سؤالات تحقیق، فرضیه‌ها، اهداف، پیشینه و روش تحقیق پرداخته شده است.

در فصل دوم، نگارنده پس از معرفی مکتب رمانتیسیم و بسترهای شکل‌گیری و مبانی و رویکردهای آن در غرب، به زمینه‌های پیدایش رمانتیسیم در ادبیات معاصر عربی به ویژه مصر پرداخته و با توجه به زمینه‌های سیاسی - اجتماعی و فکری - فرهنگی مصر، رابطه مضامین رمانتیسیم را با ادبیات اسلامی تبیین نموده است.

در فصل سوم این پژوهش، به معرفی ابعاد مختلف زندگی شخصی، اجتماعی و سیاسی نجیب کیلانی پرداخته شده؛ چرا که وی در آثارش به مضامین اجتماعی و سیاسی توجه ویژه نموده و این ویژگی به یقین از تفکر و اندیشه اسلامی او نشأت گرفته و در ادامه به خلاصه‌ای از چهار داستان «حمامة سلام»، «حکایة جادالله»، «فی الظلام» و «الربیع العاصف» اشاره شده است.

در فصل چهارم و پایانی با توجه به نمود مضامین و جلوه‌های رمانتیسیم به بازخوانی داستان‌های کیلانی و تبیین چگونگی تبلور مضامین اسلامی در آن پرداخته شده، به عبارت دیگر در این فصل چگونگی به کارگیری اندیشه‌های اسلامی و شیوه‌های تلفیق دو بستر، رمانتیسیم و تفکر اسلامی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است.

فصل دوم: رمانتیسیم و ادبیات اسلامی

۲-۱- معنای لغوی رمانتیسیم

«در باره ریشه‌ی کلمه رمانتیسیم و اشتقاق لغوی این کلمه اقوال مختلفی وجود دارد؛ ولی رأی برتر آن است که ریشه اصلی این کلمه (Roman) به معنی قصه طولانی خیالی یا داستان‌های مخاطره‌آمیزی است که در قرون وسطی رایج بوده و به صورت شعر و نثر نوشته می‌شده است» (الایوبی، ۱۹۸۴: ۴۲). «بعضی دیگر رمانتیسیم را برگرفته از کلمه رومانس (Romanse) دانسته‌اند و آن را لفظی اسپانیایی الاصل می‌دانند که بر نوعی شعر دلالت می‌کند و مجموعه‌ای از ابیات تشکیل شده است» (شراره، ۱۹۸۴: ۱۹۶).

احمد امین معانی دیگری برای رمانتیسیم بیان داشته که از جمله: معنای وحشت و تشویش، جدیت، تازگی و احساس مجد و عظمت می‌باشد (۱۹۵۲: ۳۳۷). محمد غنیمی هلال پس از بیان تلفظ‌های مختلف این کلمه در زبان‌های مختلف اروپایی از قبیل انگلیسی، آلمانی و فرانسوی ریشه‌ی تمامی این کلمات را لفظ (Roman) می‌داند که کلمه‌ای برگرفته از زبان فرانسوی قدیم می‌باشد و به داستان‌های منظوم و منشور پرماجرا در قرون وسطی دلالت می‌کرده است (۱۹۹۸: ۳). محمد مندور نیز معتقد است که «رمانتیسیم از کلمه رومانوس (Romanus) مشتق شده و بر زبان و ادبیات اطلاق می‌شود که از زبان لاتین قرون وسطی هم چون لهجه‌های زبان عامیانه رومی یا زبان لائینی اقتباس شده باشد» (لاتا: ۵۹). «استعمال واژه "رومان" در اصطلاح معاصر به داستان بلند گفته می‌شود که در گذشته به داستان‌های خیالی قرون وسطی اطلاق می‌شد و از این رو است که نویسندگان و خوانندگان بین داستان بلند و مکتب رمانتیسیم ارتباط برقرار می‌کنند» (محمد عیاد، ۱۹۹۳: ۹۲).

بنابراین نکته‌ای که تمام صاحب‌نظران به آن اشاره کرده‌اند این است که این کلمات به گونه‌ای بارز به داستان‌ها یا گونه‌های ادبی گفته می‌شد که در قرون وسطی رواج داشت و دارای جوی عاطفی و خیالی و ماجراجویانه همراه با رنگ بومی و محلی بود.

۲-۲- معنای اصطلاحی رمانتیسم

«از آغاز پیدایش مکتب رمانتیسم تاکنون حدود یازده هزار تعریف و معنی برای اصطلاح "رمانتیک" ارائه شده است که موجب دشواری در ارائه تعریفی جامع و دقیق برای این واژه می‌شود» (داد، ۱۳۷۱: ۱۴۷). مکتب ادبی رمانتیسم بنا بر نظر بیشتر صاحب نظران، مکتبی پیچیده و دارای ابعاد مختلفی است که شاید نتوان ابعاد آن را به طور کامل بیان کرد و سر این پیچیدگی و آشفتگی، آزاد بودن تخیل و احساسات ادیب در این مکتب باشد؛ به همین سبب است که تعریف‌های زیادی از رمانتیسم ارائه شده و هر ساله نیز به عدد این تعریف‌ها اضافه می‌شود (فورست، ۱۳۷۵: ۱۵-۱۸). «رمانتیسم مکتب ادبی است که یک قرن و نیم بعد از ظهور کلاسیک شکل گرفت و انقلابی بر ضد کلاسیک و همه‌ی اصول و قواعد آن محسوب می‌شد؛ در واقع ماهیت این انقلاب، آزادی ادبیات از سیطره ادبیات یونانی، زبان لاتین قدیمی و همه قواعد و اصول آن بود» (مندور، لاتا: ۵۹).

«گرایش به رمانتیسم که منشأ آن از سرزمین‌های غربی می‌باشد در عصر نهضت ادبی گسترش یافت تا بدان جا که تلاش برای مشخص کردن چارچوب مکتب رمانتیسم فزونی یافت؛ اما از جمله مشکلاتی که در این مسیر وجود داشت: متمرکز کردن و محدود ساختن رمانتیسم در یک قالب جامع و مانع بود. این گرایش در حقیقت از قید و بندها بیزار بود و از حد و مرزها دوری می‌جست» (ابوالشباب، ۱۹۸۸: ۱۹۵).

بنابراین رمانتیسم سرآغاز عصر نوین اندیشه و ادب به شمار می‌آید؛ این نهضت که مقدمات آن از قرن هجدهم میلادی فراهم گردید و خود مشتمل بر مبانی و اصول بود، راه را برای احقاق حقوق انسان‌ها و به پا شدن انقلاب‌ها همواره کرد و هم‌زمان با آن‌ها پیش رفت. از روی دیگر جنبش رمانتیسم زمینه را برای مکتب‌های جدید ادبی که از پی آن آمدند هموار ساخت. پیروان مکتب رمانتیسم برخلاف مکتب ادبی کلاسیسم، خردگرایی را انکار کردند و به جای خرد، عاطفه و شعر را جایگزین ساختند» (میرقادری، ۱۳۸۵: ۱۰۴)، چرا که کلاسیک‌ها بر رعایت اصول ساختاری و فنی، به تقلید از الگوهای والای قدیم و اصول محکم آن تأکید داشتند (الکتانی، ۱۹۸۲: ۲۵۱).

گرایش‌های اولیه رمانتیسم سمت و سویی عقلانی داشت؛ اما به مرور زمان و حاکمیت شرایط ناگوار جنگ‌های جهانی، امپراطوری ناپلئون و شکست او در جنگ واترلو^۱ (۱۸۱۵)، جوی آکنده از بدبینی همراه با احساسات و عواطف شکننده و حساس بر آن حاکم شد (شاذلی، ۱۹۸۹: ۲۷۸-۲۷۵). «رمانتیک‌ها قالب مشخص کلاسیک‌ها را درهم ریختند و توجه به شکل، قالب و زبان را در درجه دوم اهمیت قرار دادند و کوشیدند تا بین شکل و مضمون، توازنی منطقی و طبیعی برقرار کنند که منبع آن گنجینه‌ای از احساس و عواطف، خیال و اندیشه‌ی گسترده و آزاد است نه ذخیره لغوی و بلاغی. بنابراین از مهم‌ترین دستاوردهای ادبیات رمانتیک آزادی تعبیر و ظهور شعر غنایی و وجدانی و شکستن اصول کلاسیک ارسطویی و ادبیات بر پایه‌ی تقلید است» (الکیلانی، ۱۳۷۶: ۸۵) و اثری رمانتیک قلمداد می‌شود که موضوع و محتوایی عاطفی و احساساتی را در شکل و صورتی تخیلی و خلاقانه به تصویر در می‌آورد. رمانتیسم هنری است که آثار ادبی مناسبی را در اختیار مردم می‌نهد تا بیشترین لذت ممکن را به دست آورند و این آثار توجه شایسته‌ای به عادات و عقاید مرسوم زمانه دارند. حال آن‌که کلاسیسم ادبیاتی را به مردم ارائه می‌دهد که بیشترین لذت ممکن را برای نیاکان و پیشینیان آن‌ها فراهم می‌آورده است (فورست، ۱۳۸۵: ۲۲-۲۰).

در نتیجه رمانتیسم، جهان‌بینی است که در واکنش به کاستی‌ها و تضادهای سرمایه‌داری به‌وجود آمد و جلوه‌های آن را می‌توان در همه نظام‌های فکری مشاهده کرد و دامنه‌ی گسترده‌ی آن، حوزه‌های هنر، فلسفه، ادبیات، مذهب، سیاست و... را شامل می‌شود و با وجود تغییراتی در آن هنوز در قرن حاضر از بین نرفته و خصوصیات ماهوی و شالوده اصلی آن دست نخورده باقی مانده است.

۲-۳- بسترهای شکل‌گیری مکتب رمانتیسم

رمانتیسم در قرن اخیر بزرگ‌ترین جنبشی است که زندگی و اندیشه‌ی دنیای غرب را دگرگون کرده است؛ این جنبش عامل بزرگ‌ترین تغییری است که تاکنون در تفکرات مردم غرب پدید آمده و همه‌ی تغییرات دیگر که در قرن

---

^۱ - جنگ واترلو بین ناپلئون از فرانسه و انگلیس و هلند و پروس (۱۸۱۵) از سوی دیگر در گرفت. محل جنگ در شهر واترلو بلژیک و مدت آن ۴ روز بود و به شکست ناپلئون انجامید و متعاقب همین جنگ بود که ناپلئون برای بار دوم استعفا داد و به جزیره سنت هلن تبعید گردید (<http://fa.wikipedia.org>).

نوزدهم و بیستم روی داده اهمیتی کمتر از آن داشته و در هر حال سخت، تحت تأثیر آن بوده است (برلین، ۱۳۸۵: ۲۰). مکتب‌های ادبی نوین در اروپا با کلاسیسم آغاز گردید، سپس با آغاز انقلاب صنعتی در سال‌های آخر قرن هجدهم در صحنه ادبیات اروپا مکتب رمانتیسم ظهور کرد و با توجه به تحولات فکری، سیاسی و اجتماعی مختلف، مکتب رمانتیسم رشد و در کشورهای مختلف اروپایی منتشر گردید (پرهام، ۱۳۶۲: ۳۰). این مکتب ابتدا در فرانسه بعد از عبور از دو مرحله متوالی شکل گرفت: دوره اول؛ دعوت به تجدید سرچشمه‌های الهام شده‌ای است که محدود به آثار یونان و رومانی قدیم بود که این دعوت را مادام دواستایل^۱ (۱۸۱۷-۱۷۶۶) و ژان ژاک روسو^۲ (۱۷۷۸-۱۷۱۲) رهبری کردند و دوره دوم دعوت به ابداع و نوآوری بود که انقلابی بر مکتب کلاسیک محسوب می‌شد و پیشگام آن ویکتور هوگو^۳ (۱۸۸۵-۱۸۰۲) بود. تفکر اصلی رمانتیسم وجوب ایجاد ادبیات جدید برای جامعه نوین بود و این اندیشه با تحول سیاسی، اجتماعی فرانسه بعد از انقلاب بر ضد مالکیت و فئودالی ارتباط داشت (الشعار، لاتا: ۸۱). در چنین شرایطی ژان ژاک روسو به بیان نگرانی‌های حاکم بر دوره خویش پرداخت و این نگرانی مشترک هنرمندان و روشنفکران و تمامی طبقه متوسط را به یکدیگر پیوند زد که دنیای اشرافیت با قوانین کلاسیک و مفاهیمش کوتاه نظر است، چنین نگرشی به همراه اهمیت روزافزون فردیت استحکام پیدا کرد (اکو، ۱۳۹۰: ۱۵۳).

از این رو شیوه فنی جدیدی به جای مکتب کلاسیک در هنر اروپا شکل گرفت که متأثر از دو مبدأ مختلف بود: ۱- جنبش آزادی ملت‌هایی که انقلاب فرانسه در سال ۱۷۸۹ آن‌ها را بیدار کرد و درگیری ملت‌های ضد فئودالی و استیلا ملی. ۲- فروپاشی محیط اجتماعی سختی که محصول انقلاب قرن هجدهم بود. از این رو مکتب رمانتیسم به زندگی عموم مردم توجه نمود و با درک تناقضات و ناملايمات جامعه به کناره‌گیری و انزوا روی آورد (یقطين، ۲۰۰۳: ۲۱۹). به عبارت دیگر محصول میراث انسانی و عوامل فکری معاصر، انقلاب ادبی، انقلاب علمی و انقلاب اجتماعی بود که با استمرار نتایج این انقلابات و گسترش دامنه وسیع آن، تفاوت چشم‌گیری بین گذشته و حال ایجاد شد (غنیمی هلال، لاتا: ۴۲).

---

^۱ - Madamede Stael

^۲ - Jean_Jacques_Rousseau

^۳ - Victor Hugo